

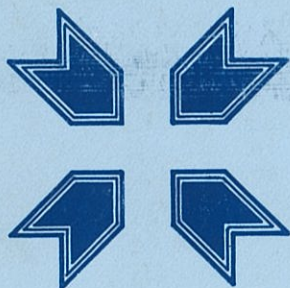
RAHVASTIKU-UURINGUD
POPULATION STUDIES

* * *

VANURITE ELAMISTINGIMUSED
EESTIS

Allan Puur

RU Seeria B, nr. 25



EESTI KÕRGKOOULIDEVAHELINE
DEMOURINGUTE KESKUS

ESTONIAN INTERUNIVERSITARY
POPULATION RESEARCH CENTRE

Käesolev kirjutis kuulub ettekannete seeriasse, mis on valminud projekti *Rahvastiku vananemine Eestis* raames. Põhinedes 1989 aasta rahvaloenduse individuaalandmetele, keskendub töö Eesti vanurite elamistingimuste iseloomustamisele.

Töös on käsitletud 50-aastaste ja vanemate inimeste korteriolusid. Vaadeldud on eluasemetüüpi, selle omandikuuluvust, tubade arvu, põrandapinna suurust, asustustihedust ning mugavustega varustatuse taset. Erinevusi vanurite korterioludes on analüüsitud seoses vanuse, soo, abielulisuse, rahvuse, hariduse ning alalise elukohaga. Iseloomustamaks eakate seisundit ühiskonnas, on nende korteriolusid võrreldud nooremate vanusrühmadega.

Teadaolevalt on käesolev esimene elamistingimuste uurimus, mis kasutab Eesti 1989 aasta rahvaloenduse individuaalandmeid. Käesolev töö on valminud Eesti Teadusfondi toetusel, grant nr. 911.

Elamistingimused on tihedalt seotud rahvastiku demograafilise arenguga. Rahvaarv, rahvastiku vanuseline ning leibkondlik koostis mõjutavad otseselt ühiskonna vajadust erineva suurusega ja heakorrastatusega korterite järele, neid struktuure määravatena pole vähemolulised demograafilised protsessid, sündimus, suremus, abiellumus ja lahtumus. Teiselt poolt, kujundades vahetut elukeskkonda, on korterioludel otsene tähendus rahvastiku elulaadile ning heaolule.

Mis puutub vanuritesse, siis nende puhul väärivad mitmed elamistingimuste aspektid tavalisest enamat tähelepanu. Arvestades vanusega sagenevaid tervisehäireid, mis võivad osutuda takistuseks igapäevaeluga toimetulekul, kasvab vanurite juures korterimugavuste olulisus. Eakate iseseisva toimetuleku võimalused sõltuvad eriti kütte- ja veevarustussüsteemist, tualeti- ja pesemistingimuste olemasolust ning korteri üldistest liigipääsetavusest. Veevärgi puudumine ning ahjuküte nõuavad füüsiliselt raskete majapidamistöode teostamist, millega eramajade puhul kaasnevad majaümbruse korrashoiutööd ning perioodiline remondivajadus. Krooniliste vaeguste teke, mis piiravad nii inimese füüsilist kui vaimset toimetulekut, tekitab tarviduse koduse toimetulekuabi järele. Kui taolist abi mingil põhjusel ei ole võimalik pakkuda, siis võivad elamistingimused saada hooldusasutusse paigutamise põhjuseks [Grundy 1992].

Eelnevast tulenevalt vähendavad kaasaegsed korterimugavused vanurite otsese abistamise tarvet ning soodustavad iseseisvat toimetulekut. Kõrgem mugavusaste toob aga kaasa suuremad kulutused küttele, veele, üürile jms. Tänu laste omaetteasumisele ning lehestumisele leibkonna suurus vanuse kasvades väheneb, mistõttu korterikulutused ühe inimese kohta kalduvad vanemas eas tõusma. Sissetulekute vähenemine, mis kaasneb pensionile jäämisega, võib muuta korteriga seonduva maksekoormuse kandmise probleemiks nii vanuri enda kui teda ümbritsevate jaoks. Võib arvata, et turumajandusele üleminekuga kaasneva üüride vabakslaskmise ning korterikulude tõusu olukorras need raskused sagenevad.

Teisest vaatekohast, moodustab eluase kinnisvarana vanurite ainelise seisundi olulise koostisosa. Rahvastiku vananemise majanduslike aspektide uuringud on näidanud, et korteriomandi arvestamisel ilmneb ühiskonnas varade arvestatav akumulatsioon vanemaealiste kätte [Kinsella, Taeuber 1993]. Eluaseme osa vanemate inimeste ainelise kindlustatuse tegurina väärrib rõhutamist eriti praegusel üleminekuperioodil, mil kiire inflatsioon on neelanud inimeste hoiused. Kui arvestada eluasemesse akumulatsioonid vara, siis võib vanemaealiste majanduslik olukord osutuda paremaks, kui seda näitavad hetkelised rahalised sissetulekud.

Korterioludega seotud probleemide ulatus ja iseloom, millega vanemad inimesed kokku puutuvad, eluaseme omadustest. Samas moodustavad aga vanurid ise erinevate vajaduste ja võimetega mitmepalgelise rühma, mille hulgas toimetulekutase alarühmiti varieerub. Mida vanem on inimene, seda suurem on arusaadavalt vajadus abi järele. Teadaolevalt kannatavad vanemad naised meestest sagedamini mitmesuguste krooniliste haiguste all, samuti on nende lehestumistõenäosus meeste omast suurem; abielupaaride toimetulek ületab reeglina üksi elavate vanurite oma; kõrgema sotsiaalse staatusega isikutel on abi tavaliselt kergem korraldada kui madalama staatuse korral jne. [Kinsella, Taeuber 1993]. Vanurite eluasemeprobleemide mõistmiseks on tarvis omada teavet ühelt poolt vanurite eluaseme, teisalt aga nende endi kohta.

Vanemaealiste korteriolude kohta Eestis seni eraldi uurimistöid avaldatud pole. Uurimuste puudumine peegeldab peamiselt vanemaealiste elutingimusi kajastava andmestiku nappust. Iga-aastaselt kogutav elamustatistika pole selleks otstarbeks kasutatav, kuna ta ei sisalda praktiliselt mingit informatsiooni elanike demograafiliste ja sotsiaalsete tunnuste kohta. Viimane rahvaloendus küll sisaldas vastavat kahepoolset andmestikku, kuid ametlikes töötlustabelites puudusid vanurite elamistingimuste käsitlemiseks tarvilikud lõiked. Rahvastiku vananemist käsitlevad analüüsid on keskendunud põhiliselt vananemise demograafilistele mõjuritele või vananemise regionaalsete erinevustele [Katus 1990, Laas 1990]. Eestis pole korraldatud ka mingeid üleriigilisi uuringuid, mis oleksid käsitlenud vanureid. Valimuuringutel põhinevad tööd, mis vaatlevad rahvastiku majanduslikku seisundit ja korteriolusid, on keskendunud valdavalt tööelisele elanikkonnale ega võimalda vanurite seisukorra iseseisvana väljatoomist [Puur 1991].

1. LÄHENEMISVIIS

Rahvaloenduse andmed fikseerivad rahvastiku seisundi kindla vaatlusmomendi seisuga. Vanurite elamistingimuste analüüsiks on töös konstrueeritud seeria elamistingimuste erinevaid aspekte käsitlevaid 5-aastase sammuga vanuskõverad. Kooskõlas ÜRO Euroopa Majanduskomisjoni poolt rakendatava metodoloogiaga, algavad vanuskõverad 50. eluaastast ning lõpevad 90-aastaste ja vanemate juures. Et ilmnevaid seaduspärasusi paremini edastada on vanuskõverad mõningail juhtudel esitatud ka noorema rahvastiku kohta.

Teadaolevalt on ristlõikelise iseloomuga loenduskõveraid mitmete tegurite koosmõju peegelduseks. Ühest küljest peegeldavad rahvaloenduse vanuskõverad individuaalse vananemise dünaamikat. Vanemaks saades muutuvad inimeste vajadused, käitumine ja eelistused. Eluaseme osas on inimeste vajadused esmajoones seotud leibkonna suuruse ning koosseisu muutumisega. Nuklearperekonna puhul kontseptualiseeritakse pere koosseisu muutuste järgnevust perekonna elutsükli või elukäiguna. Vaatamata sellele, et pere elutsükli konkreetsete perioodiseeringud mõnevõrra erinevad, võib nende juures alati eristada perekonna suurenemis-, stabiilsus- ja kahanemisetappe [Glick, 1947, 1955, 1977]. Perekonna elutsükli etappe märgivad demograafilised sündmused nagu abielu, laste sünd, nende kodunt lahkumine jne.

Perekonna suuruse ja koosseisu muutused toovad kaasa eluasemevajaduste muutuse. Kõige selgemini suurenevad vajadused nõuded ruumi järele seoses laste sünniga. Laste kasvamisega kaasnevad muutused perekonna elulaadis, mis mõjutavad eelistusi korteri tüübi, suuruse, mugavuseastme ning paiknemise osas [Sweet 1988]. Laste kasvades lahkuvad nad vanematekodust, et luua oma perekond. Laste kodust lahkumine paneb alguse perekonna elutsükli kahanemisfaasile, mis kestab kuni abielu lõppemiseni lahutuse või lehestumise läbi.

Elutsükli kahanemisfaas, mida peredemograafias nimetatakse *tühjaks pesaks*, toob endaga kaasa eluruumivajaduse vähenemise koos suureneva rõhuasetusega mugavustele ja hõlpsale ligipäästavusele. Teatud juhtudel võib tarvete muutusega kaasneda eluaseme vahetamine väiksema vastu. Tüüpilise elutsükli on järgmiseks pöördepunktiks lehestumine, mis seab inimese ette taas valiku väiksema korteri, laste

või sugulaste juurde kolimise või hooldusasutusse mineku vahel. Vanavanurite seas võib korterivahetuse suure tõenäosusega kaasa tuua tervise halvenemine. Olles seotud mitte üksnes leibkonna koosseisu ja suuruse, vaid ka tööhõive muutuste, majanduslike võimaluste ning tervisega, on inimese elutsükli ja korteriolude vaheline seos tegelikkuses mõistagi keerukam kui äsja visandatud.

Vajaduste teisenemisele vaatamata jääb elukohavahetus enamuse inimeste jaoks hilisematel eluetappidel siiski suhteliselt harvaks sündmuseks. Seetõttu määravad perekonna formeerumise ajal valitsenud olud paljudel juhtudel eluaseme tüübi ning iseloomu kogu ülejäänud eluks [Murphy 1989]. Järelikult, seletades vanuselisi erisusi elamistingimustes, on vaja arvestada mitte üksnes individuaalset elutsüklit, vaid ka elamuehituse ajaloolist arengut, mida demograafilise analüüsi traditsiooni järgides võiks nimetada kohortteguriks.

Rahvaloendusandmete ristlõikeline iseloom ei võimalda vanuse ja kohordikuuluvuse mõjusid täpselt eristada. Siiski võib abieluseis- ja peretüübispetsiifiliste vanuskõverate võrdlemine nende osatähtsust hinnata. Tuleviku seisukohalt aitab elutsükli ja kohorttegurite osatähtsuse mõistmine hinnata vanurite elamistingimuste edasist arengut.

Lisaks perekonnaseisule ning peretüübile on vanurite alarühmi võrreldud etnilise kuuluvuse, paiksuse ja haridustaseme järgi. Kuna linna- ja maapiirkondades on korteriolud väga erinevad, on linna- ja maarahvastiku korteriolusid vaadeldud eraldi. Läbivalt on analüüsil püütud välja selgitada suhteliselt ebasoodsas olukorras ning keskmiselt paremates tingimustes elavate vanurite rühmi.

2. ELAMISTINGIMUSTE ANDMESTIK 1989 AASTA RAHVALOENDUSEL

Sõjajärgses Eestis on 1989 aasta rahvaloendus esimene kogu elanikkonda kattev andmekogum, mis võimaldab inimesi ja nende korteritingimusi seostatult käsitleda. Varasemad rahvaloendused kas ei sisaldanud eluasemeinformatsiooni või on tabuleeritud materjal korterite ja eluasemete seostatud käsitlemiseks liialt napp, eluaset puudutava andmestiku rahvaloendustel kajastumise kohta vt. [Tepp 1994].

1989. aasta rahvaloendusel koguti informatsiooni elamistingimuste kohta alalistelt elanikelt, ajutiste elanike poole vastavate küsimustega ei pöördutud. Loendusküsimused hõlmasid eluaseme tüüpi, omandivormi, hoone ehitusperioodi, kasutatud ehitusmaterjali, tubade arvu, üld- ja elamispinna suurust. Mugavuste osas fikseeriti elektri ja veevärgi, kanalisatsiooni, keskkütte, sooja vee, vanni/dushi, elektri- ja gaasipliidi olemasolu [Katus, Puur 1993]. Kahjuks ei kogutud andmeid telefoni, lifti, korruste arvu ning muude tunnuste osas, mis oleksid eakate inimeste seisukohalt olnud samuti väga olulised.

Pärast rahvaloendust töödeldi andmeid N Liidu Statistikakomitees, kus valmistati ette standardtabelid. Paraku ei sisaldanud standardtabelite komplekt andmeid eluasemetunnuste jaotusi vanuse järgi, mis muutis vanurite elamistingimuste analüüsi praktiliselt võimatuks. Eakate elamistingimuste analüüs sai võimalikuks pärast loenduse individuaal-andmete painttööluse võimaluste avanemist.

3. VANURITE ELAMISTINGIMUSED

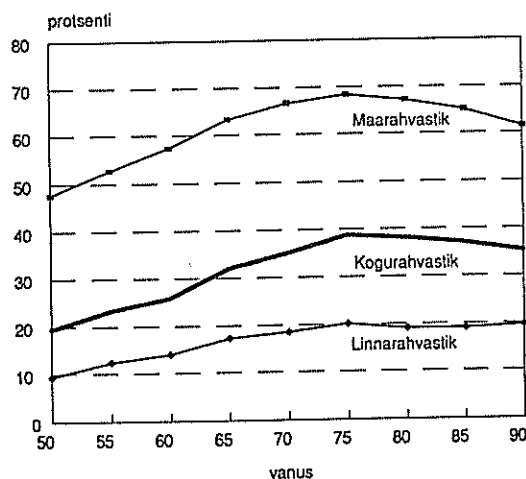
3.1. Eluaseme tüüp

Eluaseme tüübis peegeldub esmajoones eluaseme struktuurne iseloom. Olles seotud omandivormiga, elamispinna suuruse ning mugavuste astemega, võib eluaseme tüüpi vaadata kui teatud integraalset tunnust, mis ühendab eluaseme erinevad aspektid.

1989 aasta loendusel klassifitseeriti eluase seitsmesse erinevasse tüüpi. Vastavalt loendusjuhendile loeti ühepereelamuteks eraldiseisvad hooned, mis olid mõeldud elamiseks ühele perekonnale. Juhul, kui taolises majas elas kaks või rohkem perekonda, pandi eluasemetüübina kirja osa ühepereelamust. Samamoodi toimiti korterite puhul: kui korteris elas rohkem kui üks perekond, pandi eluasemetüübina kirja osa korterist. Nii korteri- kui majaosa puhul polnud tähtis, kas elamispinda kasutati eraldi orderite alusel või mitte. Ühiselamuks loeti suguluses mitteolevate isikute kooselamiseks mõeldud elamuid. Vanuriuuringu seisukohalt on mõnevõrra eksitav, et vastavasse kategooriasse arvati nii üliõpilaste ja tööliste ühiselamud kui ka vanurite ja puuetega inimeste hooldusasutused. Kui elamispinda üüriti eraisikult, fikseeriti eluasemetüübina allüürniku eluase, sõltumata sellest, kas tegemist oli maja, korteri või millegi muuga. Eraldi kategooriasse liigitati vagunelamud ja muud hooned, mis polnud ette nähtud kasutamiseks eluruumidena.

Ülejäänud eluasemenäitajate suhtes oli elamispinnatüüp teatud mõttes võtmetunnuseks. Nii pandi omandivorm, ehitusperiood, suurus ja mugavuste tase kirja ainult nende isikute kohta, kes elasid ühepereelamutes, korterites, nende osades ja ühiselamutes. Allüürnike ja mitteiluruumides elavate isikute puhul jäeti kogu ülejäänud informatsioon fikseerimata.

Joonis 1 ÜHEPEREMAJADES ELAVA RAHVASTIKU
OSAKAAL VANUSE JA ELUKOHA JÄRGI
Eesti 1989

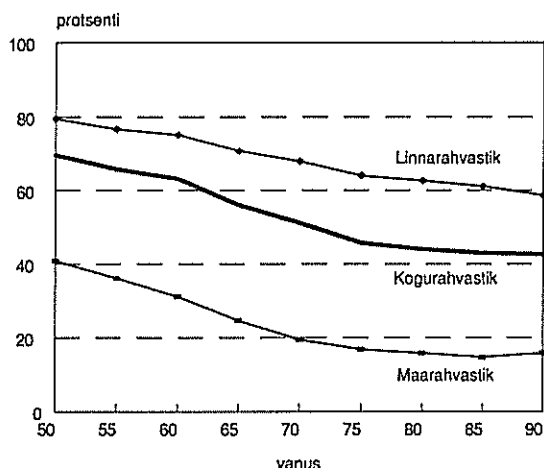


Joonistel 1 kuni 3 on kujutatud eri tüüpi eluasemete osatähtsusi vanuse ja elukoha (maa/linn) lõikes. Esitatud andmetest ilmneb ühepereelamutes elavate inimeste osatähtsuse suurenemine vanuse kasvades. Kui 50-aastaste hulgas elas üheperemajas üks viiest, siis 75-aastastest elas omaette majas peaaegu kaks viiendikku. Üheperemajade osatähtsuse kasv on täheldatav nii maal kui linnaoludes.

Olles jõudnud kõrgpunktini 75 eluaasta paiku, hakkab ühepereelamutes elavate vanurite osakaal sealtpeale langema. Linna- ja maarahvastiku võrdlemine

näitab, et langus piirdub suures osas maaelanikkonnaga, linnaoludes ühepereelamus elavate vanemaeliste osakaal stabiliseerub. On huvitav märkida, et kui lisada siia ka need vanurid, kelle eluasemeks oli osa ühepereelamust, muutub üheperemaja osatähtsuse langus vanemates eärühmades tunduvalt väiksemaks. Majaosa esinemissageduse tõus pärast 70 eluaastat peegeldab tõenäoliselt laste või muude

Joonis 2 KORTERITES ELAVA RAHVASTIKU
OSAKAAL VANUSE JA ELUKOHA JÄRGI
Eesti 1989



sugulastega kooselamise sagenemist. Koosvõetuna moodustavad need, kelle eluasemeks oli maja või majaosa, peaaegu poole Eesti vanuritest.

Nagu eeldada võis, peegeldab korterites elamine omaette maja juures täheldatule vastupidist tendentsi (joonis 2). Alates 50 eluaastast võib täheldada korterites elavate vanurite osatähtsuse kiiret vähenemist; nimetatud vanusevahemikus langeb korteris elavate inimeste osakaal kahelt kolmandikult pooleni. Tuleviku seisukohalt tähendab see, et iga uue vanuripõlvkonnaga toimub nihe üha korterikesksema elamise poole.

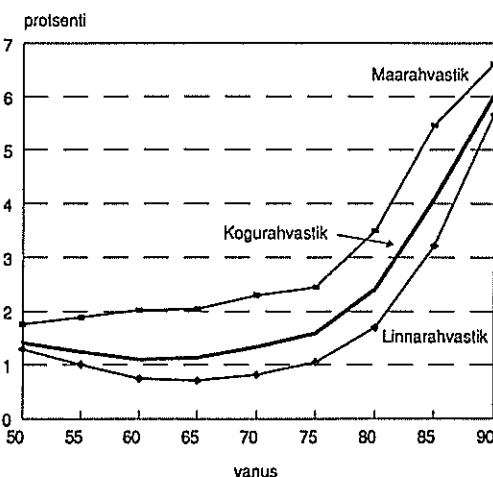
Sotsiaalpoliitika jaoks toob see nihe muude võrdsete tingimuste juures kaasa eluasemetoetuste nõudluse kasvu. Kuna korterite mugavuseaste on keskmiselt kõrgem kui üheperemajades, siis võib tarve eluasemega seotud teenuste (kütte muretsemine, puude lõhkumine jms) järele vastavalt väheneda.

Loendusandmetesse kätketud sõltuvus vanuse ning institutsionaliseerituse vahel vastas suuresti eeldatule (joonis 3). Pärast suhtelist stabiilsust nooremates vanusrühmades hakkab hooldusasutustesse paigutatud vanurite hulk alates 75 eluaastast jõudsalt kasvama. Üle 85-aasta vanustest inimestest elas Eestis hooldusasutustes ligi 6 protsenti, arenenud riikide taustal võib sellist institutsionaliseeritustaset suhteliselt madalaks lugeda [Kinsella, Taeuber 1993]. Olukorras, kus avahoolduse süsteem on alles tekkimas viitab vähenenud institutsionaliseeritus muu hulgas laste- ja sugulastepoolse informaalse abi kõrgele osatähtsusele vanurite toimetuleku kindlustamisel.

Linna- ja maavanurite võrdlemisel ilmneb, et hooldusasutustesse paigutamise määr on mõnevõrra kõrgem maapiirkondades. Rahvaloendusandmete põhjal pole võimalik otsustada, mil määral peegeldab maa ja linna vaheline erinevus hooldusasutuste võrgu paiknemist ning mil määral tuleneb see maavanurite sagedasemast institutsionaliseeritust, mis omakorda võib olla seotud maal elavate vanurite eluasemete madalama heakorrastatusega.

Koosvõetuna moodustavad ühepereelamutes, korterites ja hooldusasutustes elavad vanurid 95 protsenti kõigist vanuritest. Ülejäänud viiest protsendist elas suurem osa ühiskorterites, allüümnikud moodustasid veidi üle ühe protsendi vanuritest. Mitmeelurruumides (vagonelamutes, laevadel jms kohtades) elavate isikute osatähtsus oli üle 50-aastaste hulgas kaduvväike.

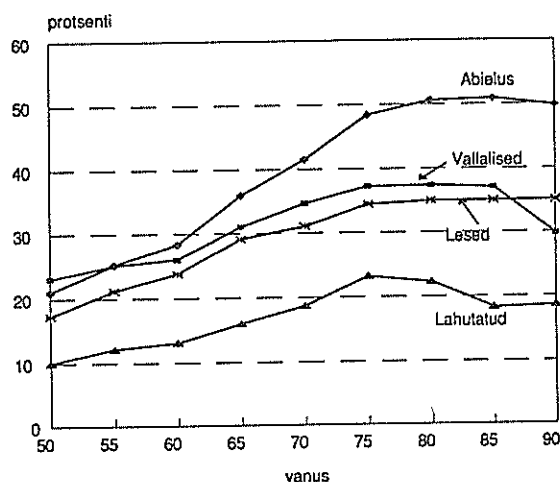
Joonis 3 INSTITUTSIONALISEERITUD
RAHVASTIKU OSAKAAL VANUSE
JA ELUKOHA JÄRGI, Eesti 1989



Demograafilisest vaatenurgast nähtuna võib vanuselisi erisusi eluasemetüüpide esinemissagedustes vaadelda elutsükliliste ja põlvkondlike tegurite koosmõju tulemusena. Vaatamata asjaolule, et rahvaloendusandmete läbilõikeline iseloom ei võimalda kummagi teguri mõju suurust täpselt piiritleda, viitab Eesti elamuehituse areng sõjajärgsel perioodil kohorttegurite domineerimisele. Nooremates vanuserühmades ilmnev ühepereelamutes elavate osakaalu suurenemine on teatud osas ilmselt tingitud ka individuaalsest eluasemekarjäärist. Kuna vajadused ning tõenäosus korterist oma majja kolimiseks muutub mingist vanusest alates nullilähedaseks, võib oletada, et 50 ja 75 eluaasta vahel täheldatav ühepereelamute osatähtsuse tõus on tingitud korterite ja individuaalmajade vahekorra ajaloolisest muutumisest elamuehituses.

Pärast 75-eluaastat toimuv ühepereelamute osakaalu vähenemine peegeldab seevastu valdavas osas inimeste individuaalset elutsüklit. Iseseisva toimetuleku võimaluste ahenedes kolib teatud osa vanuritest laste ja teiste sugulaste juurde, harvemini hooldusasutustesse. Ühepereelamuga, mida võib tinglikult käsitleda individuaalse eluasemekarjääri lõpppunktina, kaasnevad mitmesugused majapidamistööd, millega hakkamasaamine vanematel inimestel teatud juhtudel üle jõu võib käia. Nagu allpool selgub, puuduvad vanurite majades keskmisest sagedamini kaasaegsed mugavused, mis nõuab füüsiliselt raskete majapidamistööde tegemist. Täiendavalt võib maapiirkondades omaetteelamise takistuseks saada kaugus kohalikust kauplusest, postkontorist jms. Nende probleemide kõige levinumaks lahenduseks näib olevat sugulastega liitumine.

Joonis 4 ÜHEPEREMAJADES ELAVA RAHVASTIKU OSAKAAL VANUSE JA PEREKONNASEISU JÄRGI, Eesti 1989



Inimese perekonnamuutuste seoseid eluasemega saab lähemalt uurida vaadeldes eluasemetüüpide erisusi vanuse ja abielulisuse järgi. Joonisel 4 esitatud andmed annavad tunnistust sellest, et eluasemetüübina on ühepereelamu kõige sagedasem abieluinimeste hulgas; pärast 75 eluaastat elasid peaaegu pooled abielupaarid just sellisel pinnal. Madalaim oli ühepereelamu osakaal lahutanute seas, vahepealne tase iseloomustas leski ja vallalisi. Mida kõrgem vanus, seda suuremaks erisused abieluseisurühmade vahel muutusid.

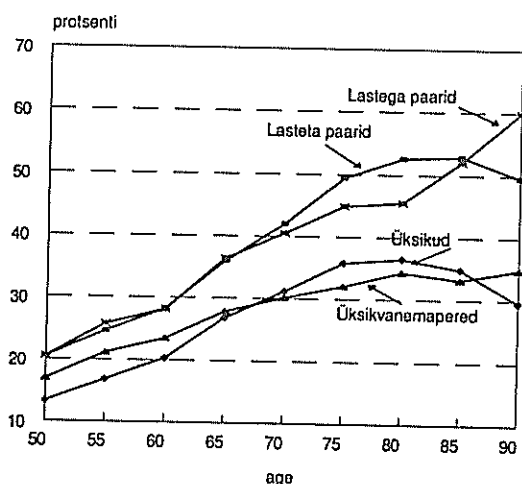
Abielupaaride teistest sagedasem üheperemajades elamine peegeldab nende võimet omaetteelamist kõrge vanuseni säilitada. On huvitav märkida, et abielupaaride hulgas tõuseb vastava näitaja väärtus isegi pärast 75 eluaastat. Erinevus abieluinimeste ja leskede eluasemetüüpides, mis keskealiste hulgas suhteliselt väike on, hakkab alates 70 eluaastast kiiresti suurenema. Nimetatud asjaolu kõneleb sellest, et perekonnaseisumuutusele järgneb tihti eluaseme vahetus. Mida kõrgemas eas lehestumine toimub, seda suurem on eluasemevahetuse tõenäosus.

Ühepereelamute madalat esindatust lahutanute seas võib seletada kahe asjaoluga. Esiteks toimub abielulahutus reeglina nooremas eas katkestades niiviisi eluasemekarjääri varasemas punktis kui lesestumine, lisaks peetakse abielulahutust omasemaks majanduslikult vähemkindlustatud inimestele. Erinevalt lesestumisest kaasneb abielulahutusega enamasti varalahutus, mis viib paljudel juhtudel abikaasade elamistingimuste halvenemisele [Sweet 1988].

Ootuspäraselt esinesid kõige väiksemad vanuserisused elamutüübi osas vallaliste seas. Peegeldades vallaliste sagedasemat vanematekoju jäämist, iseloomustab neid nooremas eas teistest sagedasem ühepereelamus elamine, mis mõjub vanuserisusi tasandavalt.

Perekonnaseisurühmade võrdlemine näitab, et ühepereelamu kui eluaseme osakaalu vähenemine vanemas eas piirdub lahutatute ja vallalistega. Linna- ja maarahvastiku vanuskõverad on põhiliselt sama kujuga, välja arvatud leski vallalisi iseloomustavate kõverate omavaheline asetus. Vanureid maal ja linnas eraldi vaadeldes, ilmneb, et ühepereelamus elamine on mõlemas keskkonnas kõige harvem vallaliste hulgas. Ootuspäraselt annavad korteriselamise vanuskõver kirjeldatule vastupidise pildi: korteriselamine on sagedasem lahutatute ja leskede hulgas, kellele järgnevad vallalised ja abielus olevad vanurid.

Joonis 5 ÜHEPEREEMAJADES ELAV RAHVASTIK VANUSE JA PERETÜÜBI JÄRGI Eesti 1989



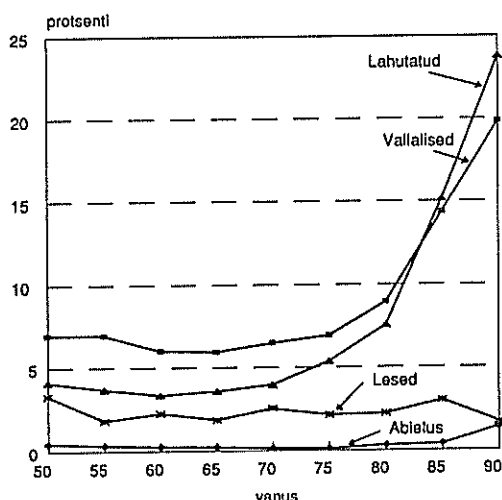
Vanuritest abielupaaride hulgas suurendab laste olemasolu ühepereelamutesse jäämise tõenäosust (joonis 5). Kooskõlas oletusega, et üksikuks jäädes asub osa vanureist laste või muude sugulaste juurde, on liitperekondades elavate vanurite eluasemeks tavalisest sagedamini nooremaelastele iseloomulik kortermaja.

Sooerisuste osas võib ühepereelamu suuremat osatähtsust meeste seas seletada asjaoluga, et mehed tulevad füüsiliselt raskete majapidamistöödega paremini toime. Ootuspäraselt on abielumeeste ja

-naiste jaotus eluasemetüübi kattu. Omaette huvitav on aga selle kattuvuse vähenemine pärast 80 eluaastat: ilmselt põhjustatud asjaolust, et osa lesestunud naised on rahvaloendusel oma perekonnaseisuks määratlenud endiselt *abielus*.

Hooldusasutustes elavate vanurite vaatlemine näitab selgepiirilist seost perekonnaseisu ja institutsionaliseerituse vahel (joonis 6). Ootuspäraselt on hooldusasutustesse paigutamine abielus olevate vanurite hulgas minimaalne, suhteliselt madal institutsionaliseerituseaste iseloomustab ka leski. Hooldusasutustes elavate vanurite osatähtsuse suurenemine pärast 75 eluaastat toimub seega põhiliselt vallaliste ja lahutatute arvel. Pärast 85 eluaastat elab hooldusasutuses üks igast viiest vallalisest, lahutatute seas ulatub institutsionaliseerituseaste koguni neljandikuni. Nooremates vanusrühmades on vastav näitaja kõrgeim vallaliste hulgas, mis ilmselt peegeldab puuetega inimeste koondumist nimetatud rühma. Teataval määral üllatav oli lahutatute kõrge institutsionaliseeritusmäär, eriti võrreldes leskedega. Nähtavasti saavad

Joonis 6 INSTITUTIONALISEERITUD RAHVASTIKU
OSAKAAL VANUSE JA PEREKONNASEISU JÄRGI
Eesti 1989



institutionaliseerituse vahel. Rahvaloendusandmetele tuginedes on raske otsustada, millest võib johtuda meeste ja naiste institutionaliseerituskõverate lõikumine. Nimelt, alla 70-aastaste hulgas ületas hooldusasutustes elavate meeste osatähtsus naiste oma kõigis perekonnaseisrühmades, vanemates vanusrühmades võis aga täheldada vastupidist olukorda. Tegemist võib olla meeste kõrgema üldise institutionaliseeritusega nooremates vanusrühmades, kuid kuna loendusandmetes pole võimalik eristada hooldusasutusi tavalistest ühiselamutest, siis on võimalik ka tesitsugune põhjendus. Mis puutub ülejäänud eluasemetüüpidesse, siis olid ühiskorterite elanike ja allüürnike osatähtsus lahutatute ja vallaliste seas hulgas selgelt kõrgem kui muudes eariühmades.

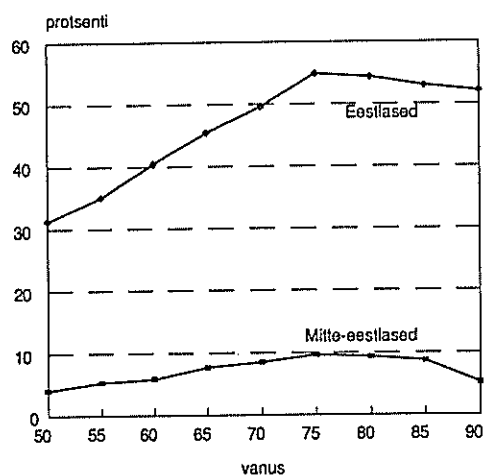
Üks asjaolusid, mida Eesti rahvastiku vananemist käsitledes tuleb alati silmas pidada, on selle sotsiaalne ja demograafiline heterogeensus. Pärast Teisele Maailmasõjale järgnenud liidendamist N Liidu poolt, sai Eestist sisserändemaa, mille tulemusena märkimisväärne osa praegusest rahvastikust koosneb immigrantidest ja nende järeltulijatest. Olles kaotanud sõja ja piirimuutuste läbi oma traditsioonilised rahvusvähemused oli Eesti enne nimetatud sisserände algust oli Eesti rahvastiku etniliselt peaaegu homogeenne, mistõttu lihtsaim viis põliselanike ja sisserännanute eristamiseks on teha seda etnilisel alusel. Taolise lähenemise puhul esindavad eestlased põliselanikkonda ning mitte-eestlased immigrante.

Peamine erisus eestlaste ja mitte-eestlaste eluasemetüüpides seisneb ühepereelamute ja korterite omavahelises proportsioonis. Eestlaste hulgas esineb ühepereelamuselamist viis korda sagedamini kui mitte-eestlaste hulgas, kes on koondunud valdavalt kortermajadesse (joonis 7). Majaosas elavate vanurite lisamine annab linnarahvastiku puhul ühepereelamu esinemissageduses eestlastel ja mitte-

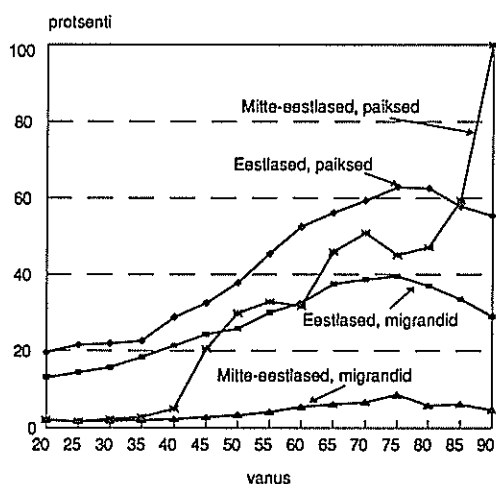
lahutatud teistest vähem abi ja toetust oma laste või sugulaste käest ning sõltuvad enam ühiskonnastatud toetussüsteemist. Kui see paika peaks pidama, siis toob lahutatute osatähtsuse tõus nooremates vanuripõlvkondades tulevikus kaasa senisest suurema nõudluse hooldusasutuste järele.

Arvestades vanadekoduukohtade piiratud, on sinna pääsemisel eelisõigus antud lastetutele vanuritele. Vaatamata suhteliselt tagasihoidlikule erisusele ühe- ja kahelapseliste vanurite vahel, peegeldasid andmed selget pöördsohtuvust lapsesuse ja

Joonis 7 ÜHEPEREMAJADES ELAVA RAHVASTIKU
OSAKAAL VANUSE JA RAHVUSE JÄRGI
Eesti 1989



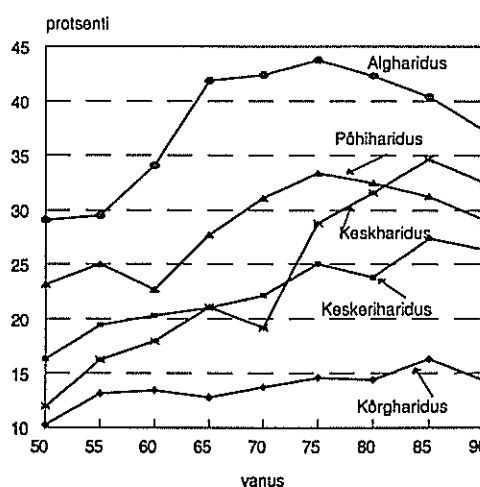
Joonis 8 ÜHEPEREMAJADES ELAVA
RAHVASTIKU OSAKAAL VANUSE,
RAHVUSE JA PAIKSUSE JÄRGI
Eesti 1989



märkimisväärset lähenemistendentsi, siis tuleb ka tulevikus eluasemepoliitikat planeerides võimalike erinevate tagajärgedega kummagi rahstikurühma jaoks.

Vanurite sotsiaalse tausta iseloomustamiseks on loendusandmestikus kasutatud haridustaset, mis erinevalt ametist oli teada ka mittetöötavate vanurite kohta. Konstrueerides eri eluasemetüüpide esinemissageduse haridusjärgsed vanuskõverad ilmnes selge pöördseos haridustaseme ning ühepereelamus elamise vahel (joonis 9). Kui kõrgharidusega vanuritest elas ühepereelamus iga seitsmes, siis algharidusega piirdunudtest elas sellistel elamispindadel rohkem kui kaks viiendikku. Nii linna- kui ka maakeskkonnas ühtmoodi avalduvat haridussõltuvust võib seletada enam koolitust saanud inimeste suurema territoriaalse mobiilsusega ning vastavate töökohtade koondumisega linnadesse, kus teadaolevalt domineerivad korterelamud. Kui omistada ühepereelamule teiste eluasemeliikidega kõrgem staatus, siis tuleb tunnista, et kõrgema haridustasemega pole Eestis kaasnenud prestiizikamad elamistingimused. Niisuguse järelduse kasuks kõneleb ka asjaolu, et kõrghariduse pole aidanud vältida ühiskorterrisse või hooldusasutusse sattumist.

Joonis 9 ÜHEPEREMAJADES ELAVA
RAHVASTIKU OSAKAAL VANUSE
JA HARIDUSE JÄRGI, Eesti 1989



3.2. Omandivorm

Omandivorm ei peegelda eluaseme füüsilisi omadusi ega vastavust inimvajadustele. Kajastades elanike õigust oma eluaset kasutada ja käsutada iseloomustab omandivorm eluaset kui ainelise kindlustatuse ühte olulisemat elementi. Kõige üldisemas

tähenduses aitab omandivorm vahet teha eraomandusse ning ühiskondlikku sektorisse (riiklikku või munitsipaalomandisse) kuuluva elamispinna vahel.

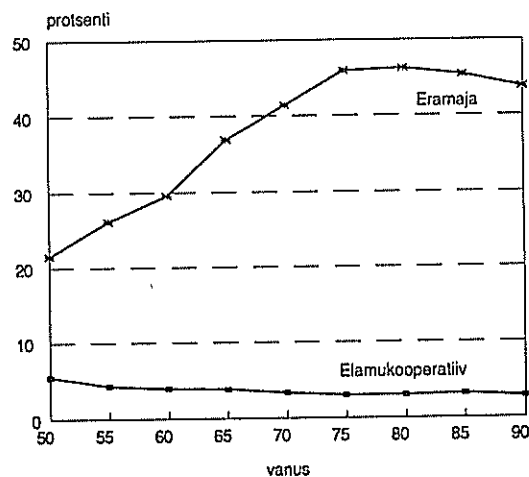
Eesti 1989 aasta rahvaloendusel klassifitseeriti elamud omandivormi järgi kolme kategooriasse. Esimesse kuulusid riikliku sektori elamud, mille haldamisega tegelesid elamuekspluatatsioonivalitsused. Samuti kuulus nimetatud rühma mitmesuguste asutuste ja organisatsioonide valduses olev ametkondlik elamufond, mis sisuliselt tähendas tööandjale kuuluvaid kortereid. Teine ja kolmas omanditüüp hõlmasid vastavalt elamukooperatiividele ning eraisikutele kuuluvat elamufondi.

Kuna eraomanduses olevad üürimajad on Eestis taas suhteliselt uues nähtus, mida 1989 aasta loenduse ajal veel ei eksisteerinud, siis kattub eraomanduses olev elamispind loendusandmestikus võrdlemisi täpselt ühepereelamutega. Ootuspäraselt näitavad andmed vanuse tõusuga eravalduses oleva elamispinna osatähtsuse suurenemist (joonis 10). Linnades elas eramajas üks neljandik, maal aga kolm neljandikku vanuritest. Kooperatiivkorterite, mida esineb ainult linnades, osakaal ei ületanud tervikuna viie protsendi taset. Kuna esimesed elamukooperatiivid loodi Eestis alles 1960-ndatel aastatel, siis on loomulik, et vanuse suurenedes nende osakaal ei kasva.

Nagu ühepereelamute, nii peegeldab ka eramajade osatähtsuse suurenemine vanemaeliste hulgas mitte nende riiklikult pinnalt erasektoris kolimist, vaid Eesti elamuehituses pärast sõjaaastatel toimunud arengutendentse. Eramajade osatähtsuse kahanemine pärast 75 eluaastat peegeldab tendentsi liituda vanurieas oma laste või sugulaste leibkonnaga, kes eluasemeks on sagedamini riigikorter. Eluaseme hooldamise seisukohalt tähendab majaomaniku seisund suuremat vastutust ja kohustusi.

Teiselt poolt, käsitades eluaset ainelise kindlustatuse elemendina, võiks eramajade suures osatähtsuses näha positiivset mõju vanurite ainelisele seisundile, kuid majade vanuse, suuruse, mugavuste taseme ja asukoha suured erisused sunnivad taolisest üldistust vältima. Vanem ja väiksemate mugavustega üheperemaja, kui ta ei asu just pealinnas, ei pruugi sugugi paneelmajas asuvast korterist kõrgemat turuväärtust omada. Korterite erastamisprotsessi arvestades vananeb elamispinna omandikuuluvust puudutav informatsioon 1989 aasta loendusel kirja pandust ilmselt kõige kiiremini.

Joonis 10 ERAMAJADE JA ELAMUKOOPERATIIVIDE ELAVA RAHVASTIKU OSAKAL VANUSE JÄRGI, Eesti 1989



3.3. Eluaseme suurus

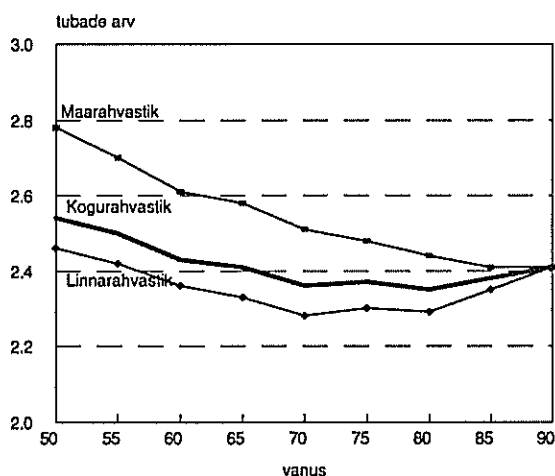
Eluaseme suuruse ja elanike vajaduste vastavuse hindamisel on kõige olulisemaks näitajaks kahtlemata korteri suurus. Elamispinna väiksus viib muude võrdsete tingmuste juures ülerahvastuseni, millel on arusaadavalt negatiivne mõju inimeste heaolule. Elamispinna suurenemist käsitatakse tavapäraselt elamistingimuste paranemise ilminguna.

Statistiliselt võib eluaseme suurust mõõta mitme erineva näitaja kaudu, Eesti 1989 aasta rahvaloendusel koguti andmeid parraleelselt nii tubade arvu kui ka üld- ja elamispinna kohta. Tubade arvuna mõisteti vaid aastaringseks elamiseks sobivate eluruumide arvu; kööke, vannitubasid, tualettruume, koridore, esikuid, verandasid ja teisi abiruume tubade hulka ei arvestatud.

Ka siis kui osa elamispinnast oli välja üüritud, arvestati nii tubade arvu kui ka põrandapinda viisil, nagu kasutaks eluaseme omanik ainusikuliselt kogu pinda. Ühiskorterite puhul lähtuti tubade arvu ja elamispinna suuruse kirjapanekul vaid neist eluruumidest, mida kasutas konkreetne leibkond. Ühiskorteris elavale leibkonnale kuuluva üldpinna suuruse leidmiseks jagati korteri ühiselt kasutatavate ruumide pindala proportsionaalselt antud leibkonna liikmete osaga korterielanike üldarvus. Ka ühiselamutes leiti üldpind üldkasutatavate ruumide proportsionaalse osana.

Joonisel 11 on kujutatud tubade arvu kaudu mõõdetud eluaseme absoluutsuurst

Joonis 11 TUBADE ARV VANUSE
JA ELUKOHA JÄRGI
Eesti 1989

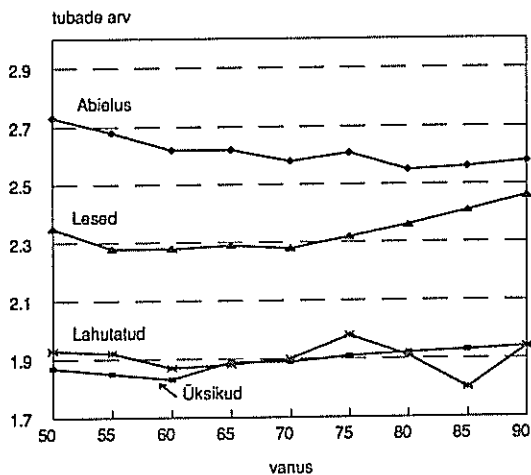


vanuse ja elukoha lõikes. Jooniselt nähtub, et pärast 50 eluaastat eluaseme keskmine suurus mõnevõrra väheneb, stabiliseerudes hiljem vanemates earihmades. Erinev elamispinnafond linnas ja maal seletab maaelanike avaramad elamistingimused. On huvitav märkida, et erinevus linna ja maa vahel, mis ulatub 50 aasta vanuselt kuni 1/2 toani, vanusskaala lõpuosas kaob. Pärast 50 eluaastat langeb keskmine üldpinna suurus maavanuritel 65 ruutmeetrit 55 ruutmeetriks. Linnades on taolise languse ulatus palju väiksem.

Üldiste vanuskõverate
dekomponeerimine toob esile

märgatavad erinevused perekonnaseisurühmade vahel. Eluaseme absoluutne suurenemine, mida võib täheldada nooremas eas, puudutab üksnes abieluinimesi ja leski, viidates seega tihedale seosele perekonna elutsükli ja eluasememuutuste vahel. Vallalistel ja lahutatud vanuritel keskmiselt üks tuba vähem kui samas eas abielupaaridel. Joonise 12 põhjal otsustades, ületab individuaalne eluasemekarjäär alla 50 aasta vanustel inimestel muude elamispinna absoluutsuurst kujundavate tegurite mõjud.

Joonis 12 TUBADE ARV VANUSE JA PEREKONNASEISU JÄRGI Eesti 1989



Abielus olijate ja leskede keskmise tubade arvu vanuskõverate lähenemine alates 70 eluaastast viitab võimalusele, et inimesed, kes lesestuvad vanemas eas, kolivad pigem sugulaste juurde kui jäävad omaette ning vahetavad endale väiksema elamispinna.

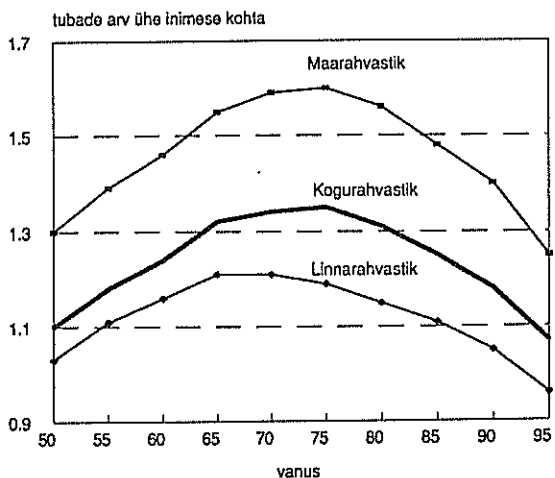
Ootuspäraselt näitab peretüüpe iseloomustavate vanuskõverate võrdlemine, et lastega kooselamise ning laiendatud leibkonda kuulumisega käib kaasas suurem eluase. 50 ja 75 eluaasta vahel kulgevad lasteta ja lastega abielupaaride kõverad enamvähem paralleelselt (joonis 12), mis viib mõttele, et eelpool kirjeldatud eluaseme suuruse

vähenedamine võib osaliselt johtuda laste kodust lahkumisest: laste kodust lahkudes võib oletada osa inimesi asuvat väiksemale elamispinnale. Arvestades 1989 aasta olukorda oli sellise käitumise põhjuseks tõenäoliselt tarvidus kaasa aidata laste korteritingimuste paranemisele. Nende kahe suhteliselt homogeense rahvastikurühma, lastega ja lasteta abielupaaride eluaseme suuruse sarnasus eri vanusrühmades annab alust oletada suurte põlvkonnaerinevuste puudumisest elamispinna absoluutsuuruses. Üksikute eluasemetüüpide piires on taoline kasv tõenäoliselt aset leidnud, kuid üldine nihe üheperemajadelt korterite suunas on selle mõju nullistanud.

Mis puutub soolisse lõikesse, siis on huvitav märkida, et eluaseme absoluutsuuruse vähenemine on omane ainult naistele, meeste seas püsib keskmine tubade arv 2,5 juures.

Et hinnata eluaseme vastavust elamispinnavajadusele, tuleb selle absoluutsuurus suhetada elanike arvuga. Nagu ilmneb jooniselt 13, jätkub tubade arvu kasv ühe inimese kohta tunduvalt kauem kui vastava absoluutsuuruse kasv. Linnarahvastiku hulgas saavutab elamistihedus oma madalaima taseme 65 eluaasta paiku ulatudes 1,2 toani ühe elaniku kohta. Maatingimustes iseloomustavad kõige avaramad elamistingimused 75 aastasi vanureid.

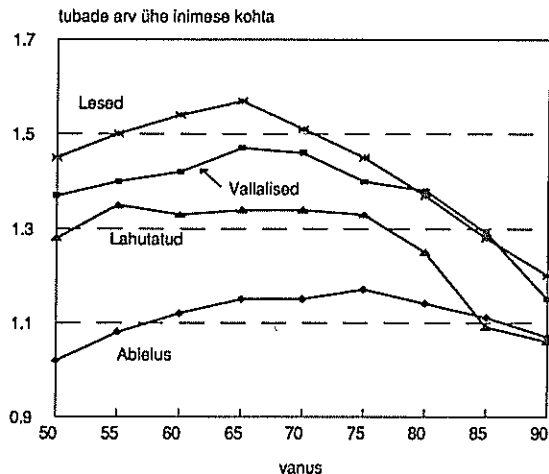
Joonis 13 TUBADE ARV ÜHE INIMISE KOHTA VANUSE JA ELUKOHA JÄRGI Eesti 1989



Perekonnaseisurühmadest elavad kõige avaramates tingimustes lased, kellele järgnevad vallalised ja lahutatud vanurid. Kooskõlas suurema pereliikmete arvuga, on asustustihedus ootuspäraselt kõige kõrgem abielus olevate vanurite seas. Perekonnaseisuerisused on suurimad 65 eluaasta paiku, misjärel kõverad hakkavad vallaliste ja leskede asustustiheduse tõusu tõttu üksteisele lähenema (joonis 14). Nagu eeldada võis, näitab peretüüpide võrdlemine, et laste olemasolu ja laiendatud perekonda kuulumisega kaasneb kõrgem

asustustihedus. Loendushetkel lastest eraldi elavate abielupaaride võrdlus sündinud laste arvu järgi näitas, et lapsesuse positiivne seos eluaseme suurusega säilib ka pärast laste vanematekodust lahkumist.

Joonis 14 TUBADE ARV ÜHE INIMESE KOHTA VANUSE JA PEREKONNASEISU JÄRGI Eesti 1989



Elamistiheduse vanuskõveras domineerib selgelt inimeseindividuaalse elutsükli mõju. Eluaseme suurenemist enne 50 eluaastat võib selgitada individuaalse eluasemekarjääriga. Hiljem paistab vanuskõveraid mõjutavat laste kodust lahkumine, veel hiljem lehestumisprotsess. Kõvera käänupunkt 75 eluaasta kohal peegeldab laste või teiste sugulaste juurde asumist, hooldusasutustesse paigutamist ning võimalik et ka suundumust kolida väiksematesse korteritesse. Ka eluaseme suhtsuuruse puhul viitab vanuskõverate stabiilsus peretüüpide lõikes vanuripõlvkondade vaheliste suuremate erisuste puudumisele.

Enne turumajandusele üleminekut oli elamumajandus üks kõige rohkem moonutatud hindadega majandussektoreid. Kuna üürimäärasid ei olnud tõstetud alates 1945 aastast, tuli riiklikku elamufondi järjest suuremas ulatuses subsideerida. Enne 1992 aasta üürireformi kattis üür ainult 10 protsenti elamufondi ekspluatatsiooni kuludest. Madala hinnataseme tõttu hooldati üürimaju halvasti ning täna nõuavad need olulisi investeeringuid.

Ehkki alates 1993 aasta maist lülitati üürisummadesse ka tasu amortisatsiooni ja kapitaalremondi eest, on praegune renoveerimistöde maht väiksem kui enne majandusreformi ning jääb nii riigi- kui erasektoris tugevasti vajadustele alla. Eksperthinnangute kohaselt on riikliku elamufondi renoveerimisvajadus umbes 600 tuhat ruutmeetrit aastas, tegelikult on 1990ndate algusest renoveeritud vähem kui sada tuhat ruutmeetrit aastas. Möödunud aastate paneelehituse halva kvaliteedi kompenseerimiseks peavad investeeringud olema küllalt suured, et suudaksime vähendada energiatarbimist, mis on Tallinnas ruutmeetri põrandapinna kohta näiteks 5 korda suurem kui Helsingis [World Bank 1993].

Hinnamehhanismi korrastamise ning investeerimisvajaduse tõttu viib turumajandusreformide rakendamine elamumajanduses vältimatult inimeste poolt tehtavate eluasemekulutuste suurenemisele. Rahvastikurühmadest on selle arengutendentsi suhtes üks kõige vähem kaitstud grupe vanurid. Ühelt poolt toob keskmisest madalam asustustihedus nende jaoks kaasa suurema maksukoormuse. Teisalt jätavad madalad pensionitulud jätavad vanuritele hoopis vähem võimalusi selle maksukoormusega sammu pidada, eriti keskkütte jm kaasaegsete mugavustega korteris. Uurimused on näidanud, et meditsiinikulutuste kõrval on eluasemekulutused inimese kohta ainus väljaminekuartikkel, mille suurus vanusega kasvab; kõik teised tarbimiskulutused inimese vananedes vähenevad [Börsch-Schupan 1992]. Eluasemekulutuste suurenemine ühe inimese kohta peegeldab otseselt vanurite madalat

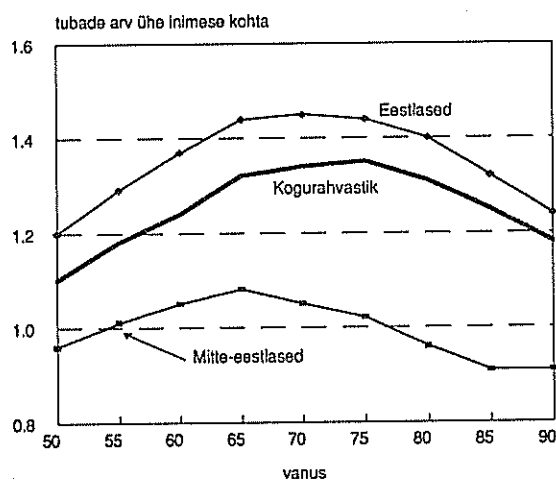
mobiilsust: kui lehestunud abielupool jääb endisse koju elama, on seaduspärane, et eluasemekulutused kahekordistuvad.

Vanurirühmiti kaldub madalaim elamistihedus ja seega kõrgeim maksekoormus käima koos alanenud majandusliku potentsiaaliga. 1989 aastal tuli Eestis ühe 75 aastase inimese kohta keskmiselt 30 ruutmeetrit üldpinda. Nimetatud keskmise taustal iseloomustas abielupaare 25 ruutmeetrit ühe põrandapinda inimese kohta, samal ajal üksikvanuritel oli põrandapinna per capita suuruseks 40 ruutmeetrit.

Vähekindlustatud rahvastikurühmade eluasemeprobleemi leevendamiseks viidi Eestis koos muudetud üürimäärade ja kommunaalteenuste tariifidega 1993 aastal sisse eluasemetoetus. Toetust saajateks on kõik leibkonnad/perekonnad, kelle eluasemekulud ületavad ühe neljandiku leibkonna sissetulekust, tingimusel, et nende kasutada olev üldpind ei ületa 18 ruutmeetrit iga inimese kohta pluss 15 meetrit leibkonna kohta. Neid norme ületav elamispind jääb toetussummaga katmata, mis võib tuua kaasa osa vanurite väiksematesse või vähemate mugavustega korteritesse kolimise.

Mis puudutab eluaseme suuruse muid aspekte, siis ootuspäraselt iseloomustas eakaid eestlasi madalam mitte-eestlastest asustustihedus (joonis 15). 70 eluaasta paiku oli eestlastel ühe inimese kohta kasutada keskmiselt 33 ruutmeetrit üldpinda, mitte-eestlastel aga vastavalt 23 ruutmeetrit. Jällegi näitas vanuskõverate dekomponeerimine paiksuse alusel, et erinev asustustihedus ei tulenenud eestlaste ja mitte-eestlaste etnilisusest kuuluvusest, vaid põlisrahvastiku ja sissesõitnute vahelisest erisusest. Haridustasemel oli elamistihedusele suhteliselt nõrk negatiivne mõju.

Joonis 15 TUBADE ARV ÜHE INIMESE KOHTA VANUSE JA RAHVUSE JÄRGI Eesti 1989

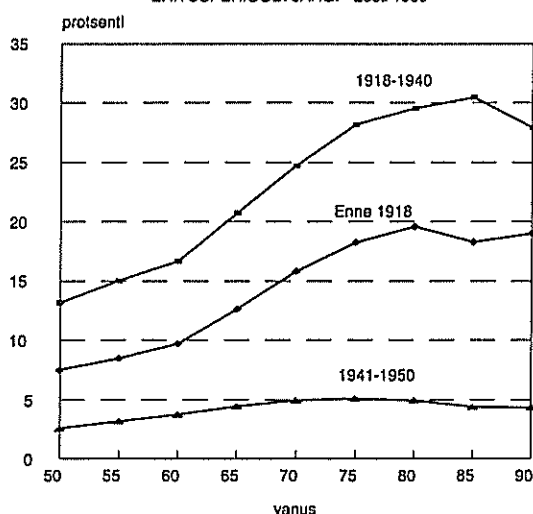


3.4. Ehitusperiood

Vanuriprobleemide seisukohalt on ehitusperiood hoone vanuse mõõduna oluline kui mugavustaseme ning eluaseme seisundi kaudne indikaator. Eesti 1989 aasta rahvaloendusel liigitati ehitised vastavalt nende valmimisaastale seistmesse rühma. Rühmade moodustamise aluseks olid osalt ajaloosündmused (Esimene ja Teine maailmasõda), osaliselt kümneaastased kalendriperioodid. Juhul, kui hoone oli valminud mitmes järgus, viitab ehitusperiood põhikonstruktsioonide valmimisajale.

Eesti nüüdisoludes omandab ehitusperiood lisatähenduse võõrandatud varade tagastamisprotsessi tõttu. Umbes neljast miljonist 1940 aastal natsionaliseeritud

Joonis 16 KUNI 1950 EHIATUD ELAMUTES
ELAVA RAHVASTIKU OSAKAAL VANUSE JA
EHITUSPERIOODI JÄRGI Eesti 1989



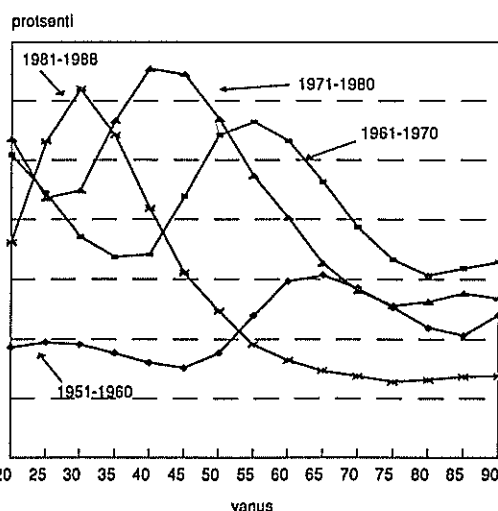
protsenti vanuritest enne Teist Maailmasõda ehitatud hoonetes, mis annab tunnistust elamuehituse koondumist linnadesse.

Esitatud vanuskõveratest järeldub, et käimasolev majade tagastamisprotsess mõjutab vanureid tunduvalt suuremal määral kui nooremaid vanusrühmi. Muuhulgas võib see nõuda enamat sekkumist tagastamisprotsessi tulemuste pehmendamiseks, eriti pärast 1997 aastat, mil üüripiirangud kaotatakse. Vanurite keskendatus elamufondi vanemasse ossa võib muutuda probleemiks ka uute omanike jaoks, kes vajaksid ressursse hoonete säilitamisel ja remondiks. Võimalused nende ressursside hankimiseks üürisummade kaudu on vanuritest majaelanike puhul kindlasti piiratumad.

Seos hoone ning selle elanike vanuse vahel tuleneb asjaolust, et oma kodu rajamine langeb perekonna loomisega sageli ajaliselt kokku. Pärast oma kodu rajamist, tuleb elukoha muutumist ette suhteliselt harva. Perekonna ja eluasemekarjääri kattumine tekitab eluasemenäitajates selgepiirilisi kohortefekte, mida võib kergesti tähele panna, vaadeldes eri perioodidel ehitatud hoonete osakaalu eri vanusrühmades.

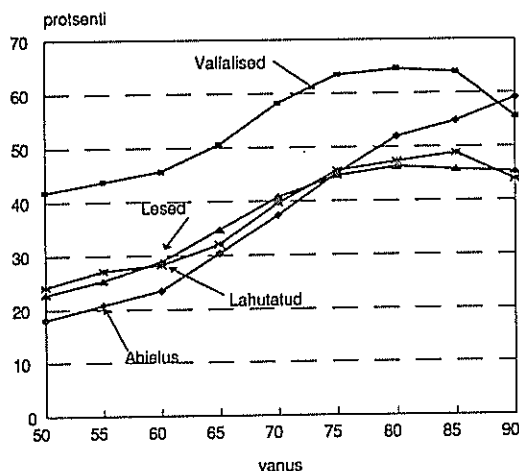
1980 aastatel ehitatud majades elavate inimeste protsent saavutas kõrgpunktis 30-aastaste seas. Sarnaselt oli 1970 aastatel ehitatud majades elavate inimeste osatähtsus kõige kõrgem 40-aastaste hulgas. Kuuekümnendatel aastatel ehitatud majade elanikke oli enim 55-aastaste hulgas, 1950 aastatel ehitatud majade osatähtsuse kõrgpunkt saavutati 65-aastaste seas (joonis 17). Seega, ükskõik milline kohort võtta, avaldavad elamistingimused kolmekümnenda eluaasta märkimisväärset mõju sellele, millist tüüpi ja millise kvaliteediga elamistingimustes vastav põlvkond oma ülejäänud elu veedab.

Joonis 17 PÄRAST 1950 EHIATUD ELAMUTES
ELAVA RAHVASTIKU OSAKAAL VANUSE
JA EHITUSPERIOODI JÄRGI Eesti 1989



Pereloomise ja elukohavahetuste sage ajaline kokkulangemine aitab selgitada ka perekonnaseisurühmade vahelisi erisusi eluaseme vanuses. Kuna vallalised kalduvad teistest sagedamini vanematekoju jääma, on loomulik, et nemad elavad keskmiselt vanemates hoonetes kui nende abielus olnud põlvkonnakaaslased (joonis 18). Eelmainitu tulemusena võib omandi tagastamine puudutada teistest enam just vallalisi vanureid, kelle võimalused lastelt toetust saada on väikesed.

Joonis 18 KUNI 1940 E HITATUD ELAMUTES ELAVA RAHVASTIKU OSAKAAL VANUSE JA PEREKONNASEISU JÄRGI Eesti 1989



Kõige vanemates eärühmades muudavad kirjeldatud pilti abielus inimesed. Abielupaaride ning vallaliste kõverate lõikumine tuleneb vallaliste, lahutatute ja leskede sagedasemast sugulastega liitumisest või hooldusasutusse paigutamisest neis eärühmades. Abielupaarid suudavad omaette elamist teadupärast kauem säilitada.

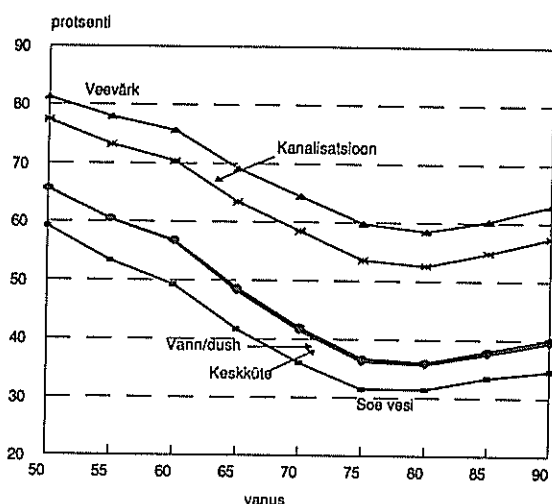
Mis puutub eluaseme ehitusperioodi muudesse seostumustesse, siis kõrgema haridustasemega kaasneb üldjuhul ka suurem tõenäosus elada uuemas majas, mis Eesti oludes peegeldab mitte niivõrd haritud inimeste pikemat eluasemekarjääri kui võrd nende suuremat territoriaalset mobiilsust. Enne 1918 aastat ehitatud majades elavate inimeste osakaal on algharidusega inimeste seas peaaegu kolm korda kõrgem kui kõrghariduseni jõudnute hulgas. Nagu oodata võis, elas nii linnas kui ka maal vanemates hoonetes rohkem eestlasi, mis tuleneb viimaste suuremast paiksusest.

3.5. Korterimugavuste tase

Vanurite jaoks on korterimugavuste tase oluline omaette elamise võimaluste seisukohalt. Keskkütte ja veevärgi puudumine toovad kaasa terve rea igapäevast füüsilist pingutust nõudvaid majapidamistöid, millele majaomanike puhul lisandub perioodiline remondivajadus. Kaasaegsed mugavused teevad eakate inimeste igapäevaelu kergemaks, kuid toovad kaasa suuremad korterikulud. Eestis jääb pensionäride sissetulek nende kulutuste täies ulatuses katmiseks sageli ebapiisavaks, mis tekitab eakate otseselt eluasemega rahalise abistamise vajaduse.

1989. aasta Eesti rahvaloendusel koguti informatsiooni elektrivarustuse, veevärgi, kanalisatsiooni, keskkütte, sooja vee, pesemisvõimaluste ning gaasi- ja elektripliidi olemasolu kohta. Keskküttena arvestati loendusel nii kaugkütet kui ka ühe maja piires toimivat küttesüsteemi, sama kehtis ka soojaveevarustuse kohta, pesemisvõimaluste osas fikseeriti vanni või dushiseadme olemasolu.

Joonis 19 KORTERIMUGAVUSTEGA
VARUSTATUS VANUSE JÄRGI
Eesti 1989

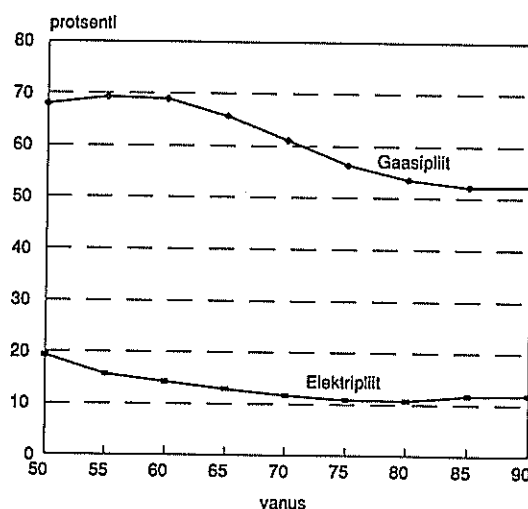


Vaatamata tasemeerinevustele, osutus mugavustega varustatuse peegeldavate vanuskõverate kuju veevärgi, kanalisatsiooni, keskkütte, sooja vee ning pesemisvõimaluste kohapealt ühesuguseks (Joonis 19). Kõige parem oli korterimugavustega kindlustatus nooremates vanusrühmades, edasi tase langeb ja saavutab miinimumi 75 eluaasta paiku. 1989 aastal elas igast üle 75-aastastest kaks ilma veevärgi ja kanalisatsioonita eluruumides, viiest kolmel ei olnud aga keskkütet, sooja vett ega sanitaarsõlme. Vanavanurite hulgas seas varustatuse veidi paranes.

Teistsuguse kujuga olid köögimugavuste vanuskõverad. Arvatavalt peegeldades elamute gasifitseerimise käiku Eestis, esineb gaasipliite kõige sagedamini 60 eluaastani jõudnud inimeste hulgas, elektripliite kohtab aga enam nooremates vanusegruppides. Alla 50-aastaste hulgas on nimetatud kaasaegsed toiduvalmistamisvõimalused olemas peaaegu üheksal kümnendikul rahvastikust. Vanavanurite hulgas langeb nende osatähtsus kolmele viiendikule, ülejäänute puhul on tegemist puiduga köetava või mingi mittestatsionaarse pliidiaga. Üldise elektrifitseerituse tõttu mingeid erisusi elektrivarustuse tasemes ei esinenud.

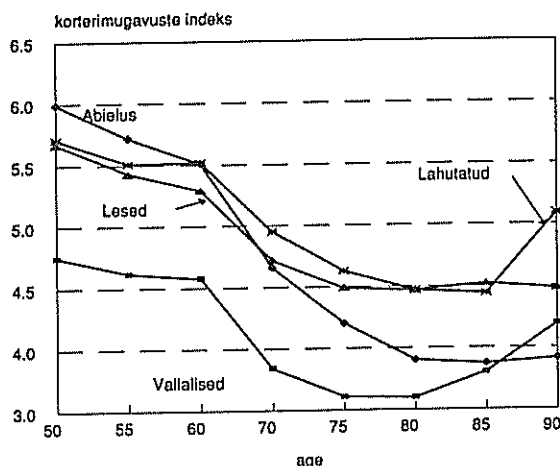
Seega peamiselt vanemates majades elamise tõttu, on eluruumide heakorrastatuse aste eakatel märgatavalt alla rahvastiku keskmist taset. Eriti suured on erinevused nooremate ja vanemaealiste vahel maaoludes, kus vaid ühel neljandikul vanuritest oli elamu varustatud veevärgi, keskkütte ning kaasnevate mugavustega. Linna- ja maarahvastiku vanusekõverate võrdlemine näitab, et tulevikus peaks linna ja maa vaheline erinevus mugavustasemetes vähenema. Nii maal kui linnas elasid naised alates 70 eluaastast oli paremini heakorrastatud elamutes kui mehed.

Joonis 20 KÖÖGIMUGAVUSTEGA
VARUSTATUS VANUSE JÄRGI
Eesti 1989



Arvestades asjaolu, et valdavat enamust mugavuselementidest iseloomustavad sarnased vanuskõverad, konstrueerisime edasise analüüsi tarvis korterimugavuste summaarse indeksi. Indeks kujutab endast eritüübiliste mugavuselementide arvu summat ning võib teoreetiliselt varieeruda vahemikus nullist kaheksani. Et aga gaasi- ja elektripliidi üheaegne olemasolu on suhteliselt vähetõenäoline, siis on indeksi reaalseks maksimumväärtuseks seitse, mis vastab nn kõigi mugavustega korterile.

Joonis 21 KORTERIMUGAVUSTE INDEKS
VANUSE JA PEREKONNASEISU JÄRGI
Eesti 1989



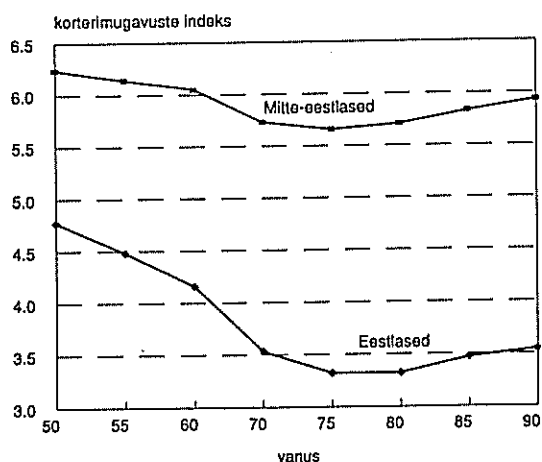
Mugavusindeksit iseloomustava üldise vanuskõvera dekomponeerimine perekonnaseisu järgi näitab, et nooremaealiste hulgas on korterimugavuste tase kõige kõrgem abieluinimestel, kõige kehvematel pindadel elavad aga vallalised vanurid. Lesed ja lahutatud paiknevad nimetatud kahe rühma vahel (joonis 21). Vanavanurite puhul perekonnaseisurühmade omavaheline järjestus muutub. Peegeldades tõenäoliselt abielupaaride kalduvust elada edasi oma endises majas/korteris ja eluaset mitte vahetada, jätkab abieluinimeste mugavuskõver langust

kuni vanusskaala lõpuni, teiste vanurirühmade juures võib märgata selle kerget tõusu viimastes earihmades.

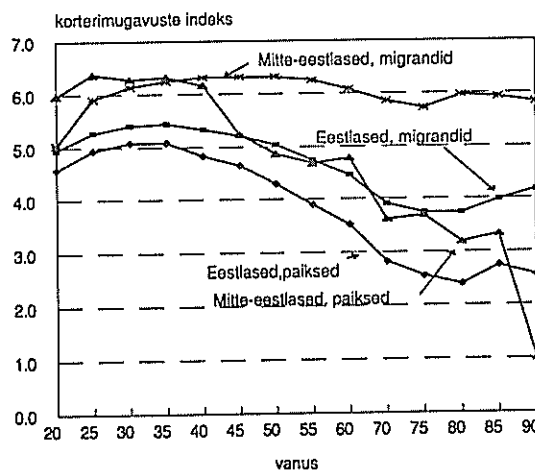
Ootuspäraselt näitas peretüüpide võrdlus, et lastega kooselamine või laiendatud perekonda kuulumine tähendab eakatel reeglina paremini heakorrastatud pinnal elamist. Kuna üksikuid iseloomustav mugavuskõver ei näidanud ka kõige eakamate inimeste puhul mingit pööret tõusu suunas, võib eespool täheldatud leskede, lahutatute ja vallaliste mugavustaseme paranemist seletada esmajoones nende laste või teiste sugulaste juurde kolimisega.

Mugavustaseme võrdlusest eestlastel ja mitte-eestlastel selgus viimaste eluasemete tunduvalt parem heakorrastatus. Et mainitud sõltuvust võib märgata nii linna- kui ka maarahvastiku hulgas, ei saa see tuleneda eestlaste ja mitte-eestlaste erinevast jaotumisest maa ja linna vahel, vaid peegeldab ilmselt mitte-eestlaste koondumist uuematesse, kõrgema mugavusastmega elamutesse. Erinevus eestlaste ja mitte-eestlaste mugavusindeksi väärtuses tõuseb koos vanusega ning saavutab maksimumi vanavanurite hulgas (joonis 22).

Joonis 22 KORTERIMUGAVUSTE INDEKS
VANUSE JA RAHVUSE JÄRGI
Eesti 1989

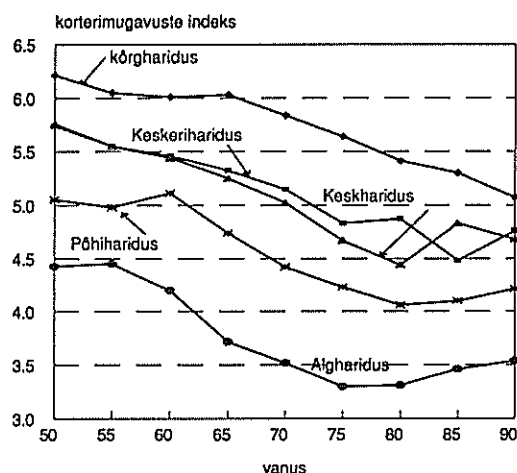


Joonis 23 KORTERIMUGAVUSTE INDEKS
VANUSE, RAHVUSE JA PAIKSUSE JÄRGI
Eesti 1989



Ka korterimugavuste puhul näitab paiksusdimensiooni lisamine kirjeldatud erinevus rahvusrühmade vahel tuleneb pigem mitte-eestlaste migrandiseisundist kui nende nende etnilistest päritolust (joonis 23).

Joonis 24 KORTERIMUGAVUSTE INDEKS
VANUSE JA HARIDUSE JÄRGI
Eesti 1989



Mis puutub haridustasemesse, siis elavad paremini koolitatud vanurid teistest sagedamini kaasaegsete mugavustega elamutes. Erinevus mugavusindeksi väärtuses ulatub kõrgharidusega ja algharidusega inimeste puhul ligi 50 protsendini ning ilmutab kogu vanusskaala ulatuses märkimisväärset stabiilsust (joonis 24). On oluline tähele panna, et paremini koolitatud inimeste kõrgem korterimugavuste aste ei peegelda seejuures mitte niivõrd nende edukamat eluasemekarjääri individuaaltasandil, kuivõrd haritud inimeste suuremat territoriaalset mobiilsust ning koondumist uuema elamufondiga linnadesse.

3.6. Ehitusmaterjal

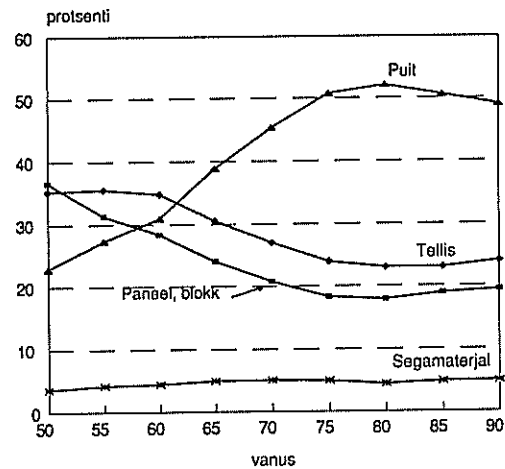
Loendusandmestikus fikseeritud ehitusmaterjal iseloomustab hoone välisseinte tüüpi andes sellega täiendavaid võimalusi rahvastiku elamistingimuste hindamiseks. Välisseinte materjal sobib hoone vastupidavuse ja jooksva tehnilise seisukorra määramiseks, mis omakorda võib olla seotud remondivajaduste ning eluaseme turuväärtusega.

1989 aasta rahvaloendusel eristati telliskivist, betoonist, puidust, plonnidest, muudest ja segamaterjalist ehitatud hooneid. Eri materjalide üheaegsel kasutamisel pandi loenduslehel kirja domineeriv materjal, eraldi fikseerituna tähendab segamaterjal telliskivi ja puidu kombinatsiooni välja arvatud telliskiviga vooderdatud puumajade puhul, mille juures loeti põhiliseks ehitusmaterjaliks puitu.

Joonisel 25 esitatud vanuskõverad peegeldavad vanuskõverad peegeldavad selget seost elanike vanuse ja välisseinte materjali vahel. Kui 50- kuni 65-aastaste inimeste puhul on tegemist üsna võrdsetes osades tellis-, paneel- ja puitelamutega, siis vanemate inimeste juures on ehitusmaterjalina selgelt ülekaalus puit. Vanavanuritest elab puumajas iga teine, puitelamute osakaal on veelgi suurem arvestada ka segamaterjali. Domineeriva ehitusmaterjali muutumine peegeldab eri vanuses inimeste koondumist teatud kindlatel perioodidel ehitatud hoonetesse ning vastavaid nihkeid ehitusmeetodites. Alla 50-aastaste hulgas on kõige enam kasutatud materjaliks suurpaneelid (betoon), telliskivi on valdav viiekümnest eluaastates inimeste hulgas ning üle 60 aasta vanuste inimeste juures saavutab esikoha puit. Muid ehitusmaterjale kohtab Eestis harva.

Seosed hoone juures kasutatud ehitusmaterjali ning elanike sotsiaalsete ja demograafiliste tunnuste vahel on kooskõlas elamutüübi, hoone ehitusperioodi ning mugavusastme juures tehtud järeldustega.

Joonis 25 ERI MATERJALIDEST ELAMUTES
ELAVA RAHVASTIKU JAOTUS VANUSE JÄRGI
Eesti 1989



4. LÕPETUSEKS

Käesolev töö käsitles vanurite elamistingimuste erinevaid tahke eesmärgiga selgitada välja vanurite elamistingimuste erijooned ülejäänud rahvastikuga võrreldes ning mitmesuguste vanurirühmade vahelised erisused. Peegeldades Eesti sõjajärgse elamuehituse üldist arengut korterehituse suunas, kaasneb vanuse suurenemisega ühepereelamu kui elamutüübi osatähtsuse tõus, ning vastupidi, korterites elamine on vanemaealiste hulgas keskmisest vähem levinud. Tuleviku seisukohalt tähendab see tõsiasi suundumust korterikesksema elamisviisi poole, mis vanuripoliitika jaoks võib sisaldada eluasemetoetuse vajaduse suurenemist. Kuna korterid on kaasaegsete mugavustega paremini varustatud, võib vastavalt väheneda vajadus eluasemega seotud teenuste järele. Kõrvutades erinevaid vanurirühmi võib nooremate vanurite seas pidada olulisimaks eluasemeprobleemiks sellega seotud kõrgeid kulutusi, millele vanematel lisandub toimetulek igapäevaste majapidamistöödega.

Omaette elamisega toimetuleku halvenemisel asub osa vanureid elama laste või teiste sugulaste juurde, niisuguse võimaluse puudumisel tuleb kõne alla paigutamine hooldusasutusse. Majad, kus vanurid elavad, on tavalisest sagedamini ilma veevärgi, keskkütte ja muude kaasaegsete mugavusteta, mis toob kaasa füüsiliselt rasked majapidamistööd. Maapiirkondades võib omaetteelamise täiendavaks takistusteks saada ka kaugus kauplusest, postkontorist ning teistest eluliselt tähtsatest asutustest. Sageli järgneb muutus elamistingimustes lekestumisele, sest abielupaaride toimetulekutase ja võimalused omaette elamist säilitada on suuremad kui üksikvanuritel. Hooldusasutustesse paigutamise taseme kiire kasv pärast 75 eluaastat toimub peamiselt vallaliste ja lahutatute arvel. Sellega seoses võib lahutumuse kasv nooremates kohortides tuua edaspidi kaasa kasvava vajaduse hooldusasutuste järele.

Asustustiheduse kaudu iseloomustatuna on vanurite eluasemeolud noorematest vanusrühmadest tunduvalt soodsamad. Kõige avaramates tingimustes elavad lesed, neile järgnevad vallalised ja lahutatud. Vanusega kaasnev asustustiheduse langus tuleneb individuaalse eluasemekarjääri, laste kodust lahkumise ning lekestumise koosmõjust. 75 eluaasta paiku elamistiheduse langus peatub, peegeldades osa vanurite

laste ja teiste sugulaste juurde siirdumist, institutsionaliseerituse kasvu ning tendentsi kolida väiksematesse korteritesse.

Arvestades vanurite madalaid sissetulekuid muutusid koos turumajanduse põhimõtete sisseseadmisega probleemiks vanurite korterikulude katmine. Lahendusena kehtestati 1993 aastal eluasemetoetus neile, kelle elamispinnakulutused ületavad ühte neljandikku leibkonna kogusissetulekust. Toetust on võimalik saada tingimusel, et üldpinna suurus ei ületa 18 ruutmeetrit ühe inimese kohta pluss 15 ruutmeetrit leibkonna kohta. Nimetatud piire ületav ja toetusega katmata jääv elamispind võib põhjustada vanurite mobiilsuse kasvu seoses sobivamatesse korteritesse asumisega, eriti pärast elamispinna erastamist. Nimetatud tendentsi ulatuse selgitamiseks on 1989 aasta olukorda tarvis võrrelda hilisemate andmetega.

Võrreldes ülejäänud rahvastikuga iseloomustab vanureid keskmisest vanemates elamutes elamine. Eesti oludes tähendab vanem elamispind, et vanurid on varade tagastamisprotsessist suuremal määral mõjutatud kui keskealised või nooremad inimesed. See asjaolu peaks sundima mõtlema vanurite sotsiaalse kaitse tõhustamisele, eriti pärast üürikorralduse liberaliseerimist 1997 aastal. Vanemates majades elamise tõttu on vanurite korterimugavuste tase keskmisest märkimisväärselt madalam, kuid paraneb iga järgneva vanuripõlvkonnaga.

Vanurirühmiti erinevad elamistingimused märgatavalt eestlaste ja mitte-eestlaste vahel. Ühepereelamus elamine on eestlaste seas ligi viis korda sagedasem kui mitte-eestlaste hulgas, mitte-eestlaste elavad valdavalt korterites. Eestlased elavad üldiselt avaramatel elamispindadel, mitte-eestlaste elamistingimusi aga iseloomustab seevastu suurem mugavusaste. Oluline on märkida, et eestlaste ja mitte-eestlaste erinev eluasemekäitumine ei tulene mitte nende etnilisest taustast, vaid erinevusest põlisrahvastiku ning migrantide vahel. Et kõrgemini haritud inimesed on mobiilsemad ning koondunud linnadesse, siis on enam koolitatud vanurite eluasemeks sagedamini korter; ühepereelamu on eluasemena rohkem levinud madalama haridusega vanuritel. Eelnevast tulenevalt iseloomustab kõrgema haridustasemega vanureid ka uuemad majad ning mugavamad korterid.

Et käesolev on esimene 1989 aasta rahvaloenduse individuaalandmetel põhinev elamistingimuste analüüs, siis väärksid mitmed siin puudutatud küsimused edasist täpsustamist, üldise ühiskondliku situatsiooni muutumise ning korterituru tekkimise tõttu võib osa töös kirjeldatud asjaoludest olla tänaseks osaliselt muutunud. Sotsialismi tingimustes jaotati elamispinda mitte ostu-müügi teel, vaid teiste mehhanismide kaudu. Madal hinnatase võimaldas eakatel suurt korterit pidada ka siis, kui vajadus suure elamispinna järele oli laste kodust lahkumise või abikaasa kaotuse järel vähenenud. Kindlasti väärks käsitlemist taolise olukorra ja selle hilisema muutumise mõju vanurite eluasemeoludele. Loendusandmetest ei selgu, mil määral on suurenenud eluasemekulutused sundinud osa vanuritest oma eluaset väiksema ja/või odavama vastu vahetama. Ootuspäraselt puudutab see probleem enam kaasaegsete mugavustega korterites elavaid vanureid.

Et pärast 1989 aastat toimunud muutusi selgitada, tuleks viia läbi võrdlus hilisemate, näiteks 1995 aasta Tööhõiveuuringu andmetega. Toetudes üleriigiselt representatiivsele valimile 15-74 aastastest elanikest koguti Tööhõiveuuringus muu hulgas ka andmeid elamistingimuste kohta. Tööhõive uuringu andmed annaksid

võimaluse iseloomustada ka eluasemetoetuse saajaid ning hinnata nimetatud süsteemi ümberjaotavat mõju erinevate rahvastikugruppide lõikes. Andmed teiste riikide kohta, mis on kogutud ÜRO Euroopa Majanduskomisjoni poolt koordineeritava rahvusvahelise vanuriprojekti raames, saaks kasutada Eesti olude laiemasse konteksti asetamisel. Eluasemekulude rolli vanuriperede väljaminekutes tuleks täpsustada perebüdzeti uuringu andmestikule toetudes. Metodoloogiliselt seisukohast saaks analüüsi täiustada mitmemuutujameetodite rakendamisega. Eelnevale lisaks on 1989 aasta loendusandmestikku võimalik kasutada mitmesugusteks rakendusarvutusteks. Elutabelimeetodi abil oleks võimalik hinnata suremuse iga-aastaselt suremuse tõttu tühjaks jäävate eluasemete hulka ja nende koostist. Loendusest võiks saada detailset informatsiooni vanurite kohta, kes elavad eriti madala mugavustasemega majades, või kelle elamispind on osaliselt eluasemetoetusega katmata, keda potentsiaalselt puudutab elamispinna tagastamine jne.

KIRJANDUS

Börsch-Supan A. (1992) Saving and consumption patterns of the elderly: the German case. *Journal of Population Economics*. Vol 5, No 3, 289-303.

Glick P.C. (1947) The Family Cycle. *American Sociological Review*. Vol 12, No 2, pp. 164-174.

Glick P.C. (1955) The Life Cycle of the Family. *Journal of Family Living*. Vol 18, No 1, pp. 3-9.

Glick P.C. (1977) Updating the Life Cycle of the Family. *Journal of Marriage and the Family*. Vol 39, No 1, pp. 5-13.

Grundy, E. (1992) Socio-Demographic Variations in the Rates of Movement into Institutions Among Elderly People in England and Wales: An Analysis of Linked Census and Mortality Data 1971-1985. *Population Studies*. Vol 46, No 1, pp 65-84.

Katus K. (1990) Demographic Transition and Population Ageing: case of Estonia. In: *Ageing of Population in Developed Countries*. Acta Demographica IX/2. Prague, pp 68-78.

Katus K., Puur A. (1993) Estonian Population and Housing Census. Data Description. *Rahvastiku-uuringud*, Series A, No 33. Tallinn: Estonian Interuniversity Population Research Centre.

Kinsella K., Taeuber C. (1993) An Aging World II. *International Population Reports P95/92-3*. Bureau of the Census, Washington.

Laas K. (1990) Elderly in Estonia. The paper presented to the First Estonian-Finnish Demographic Seminar. Tallinn.

Murphy M. J. (1989). Housing the People: From Shortage the Surplus? In: *The Changing population of Britain*. Ed. by H. Joshi. London, pp 90-107.

Puur A. (1991) Life Cycle Differences in the Economic position of families. *Rahvastiku-uuringud*, Series B, No 13. Tallinn: Estonian Interuniversity Population Research Centre.

Schulz J., Borowski A., Crown W. (1991) *Economics of Population Aging*. The "Graying" of Australia, Japan and the United States. New York.

Sternlieb G, Hughes J. W. (1986) Demographics and Housing in America. *Population Bulletin*. Vol 41, No 1.

Sweet J. (1988) Changes in the Life-Cycle Composition of the United States Population and the Demand for Housing. Center for Demography and Ecology, University of Wisconsin. Working Paper No 86.

Tepp L. (1994) Linna ja maarahvastiku korteriolud rahvaloenduste andmetel. Eesti statistika, nr 1(25), lk. 15-32.

United Nations Economic Commission for Europe. Population Activities Unit. (1992) Dynamics of Population Aging in the ECE countries. A Project Undertaken by the Population Activities Unit of the Economic Commission for Europe.

United Nations. Department of International Economic and Social Affairs. Statistical Office (1980). Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses. ST/ESA/STAT/SER.M/67. New York.

World Bank (1993). Estonia. The Transition to Market Economy.